O analiză a receptării lui Mihail Sebastian: „Câștigul” prin traducere și problema dublului canon

Anamaria MIHĂILĂ

Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca, Faculty of Letters
Personal e-mail: mihaila.anamaria93@yahoo.com

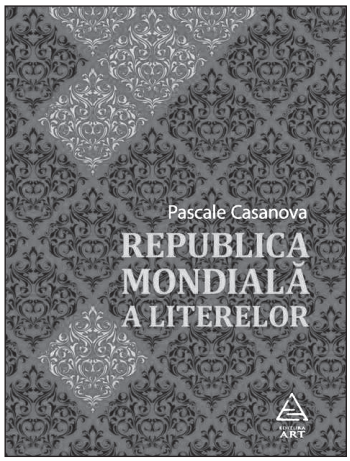
An Analysis Of Mihail Sebastian's Reception:
"The Increment" Through Translation And The Problem Of The Double Canon

The present paper aims for an analysis on how "For two thousand years" and the journal of Mihail Sebastian have been perceived within the Romanian as well as the western space, where it entered via translation. Although he will remain outside the literary canon locally, because of the difficulty to define writer on the Romanian literary stage, he will achieve a level of visibility and acknowledgement for the foreign public through translation. Using Pascale Casanova and David Damrosch's theories on literary canon as well as Andrei Terian's hypothesis on capitalizing the written creations, I will examine how Sebastian's texts respond (or not) to the aesthetic criteria in an attempt to analyze the different ways in which they were received autochthonously, in a space dominated by canon and transnationally, with a wider range of critical judgement.

Keywords: national canon/ transnational canon, translation, critical reception, aesthetic criteria, canonical authority

Argument. Delimitări conceptuale

După ce Mircea Martin definește conceptul de „complex al periferiei”, direcțiile de orientare ale culturii române par că se clarifică. De altminteri, prooccidentalismul și tendințele de revizitare a literaturii în acord cu lumea vestică revin constant cu mult înainte, la Lovinescu (prin conceptul de *sincronism*) și chiar mai devreme, în secolul al XIX-lea, prin germanofilia junimistă sau prin dependența franceză a pașoptiștilor. Or, noile direcții teoretice, integrate sub numele de *World Literature*, încearcă să demonstreze „normalitatea” acestei marginalități, în condițiile în care „meridianul Greenwich”[1] rămâne

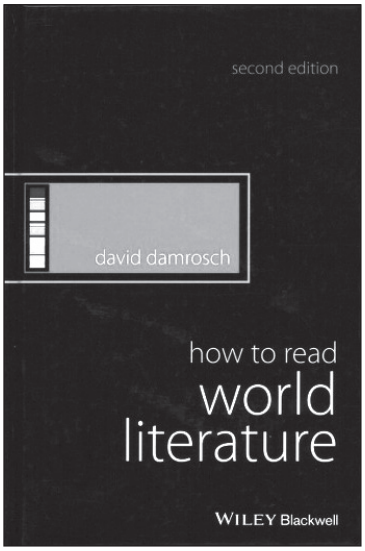

stabil, iar centrele de autoritate literară continuă să supraviețuiască în prelungirea diferențelor dintre culturi.

De fapt, teoreticienii *World literature* nu își propun o reechilibrare culturală, conștienți că miza ar fi una utopică, ci o regândire a funcționalității literaturii mai presus de granițele naționale. Evidentă în textele lor, inegalitatea dintre culturile minore și cele majore e recunoscută și investigată în principal prin dezbaterile pe care le generează. Rediscutate în termeni de industrie și de „bursă a valorilor"[2], mutațiile culturale și, implicit, cele literare nu mai sunt deloc inocente. Literatura devine instrument politic, social și, mai ales, economic în lupta pentru legitimitate și pentru recunoaștere[3]. Apoi, teoriile actuale amplifică discuțiile despre canon, valoare literară sau validitate estetică, căutând zonele de sensibilitate ale acestor constructe anterior creditate în judecarea literarului. Or, în acest sens, Franco Moretti repune în discuție istoria literaturii, considerând injustă selecția anumitor opere în detrimentul celorlalte. În *The Slaughterhouse of literature*, el susține că operele considerate canonice se schimbă în funcție de sensibilitatea epocii și apreciază restul literaturii ca fiind la fel de important ca operele majore. Astfel, delimitările canonice, criteriile estetice, judecățile de valoare sunt suspendate în încercarea de aprop(r)iere a ceea ce el numește „the great unread"[4].

Pe de altă parte, odată cu noua paradigmă, studiile de traductologie și traducerile înseși dobândesc o autoritate greu sesizabilă anterior. Bunăoară, Goethe, într-o discuție cu discipolul Eckermann, afirma că recitirea textului său, *Faust*, în germană nu îi mai aduce suficiente satisfacții. În schimb, lectura lui în traducere franceză modifică perspectiva asupra scriiturii și oferă noi valențe conținuturilor până atunci recognoscibile. În continuarea ideilor lui Goethe, asumat drept precursor, David Damrosch dezvoltă una dintre cele mai importante definiții ale direcției teoretice recente: „În paradigma *World Literature* intră operele care câștigă prin traducere"[5]. Deja tradus, textul intră într-un circuit larg al literaturii și, mai mult decât atât, el nu mai aparține exclusiv spațiului din care provine, ci face parte din procesul de internaționalizare. Pusă la zid până acum și deloc la egalitate cu originalul, traducerea contează prin conținuturile noi pe care le impune textului: „Citită inteligent, o traducere excelentă poate fi văzută ca o transformare a originalului, ca o manifestare concretă a schimbărilor culturale și ca o nouă etapă în viața operei odată ce se mută din țara de origine în lume"[6].

Fără îndoială că lucrarea de față nu poate ignora modul în care literatura română comunică cu celelalte literaturi și permanența raportului de inegalitate culturală. Mai importantă decât recunoașterea acestei evidențe va fi, însă, ilustrarea felului în care, așa cum afirmă Andrei Terian în *Critica de export*, literatura

română funcționează în baza unui dublu canon[7] instituit prin forme diferite de lectură. Așadar, autoritatea unui scriitor precum Mihail Sebastian în spațiul literaturii române va fi explicată, în primul rând, ca un rezultat al unei lecturi critice diferite a exegeților români față de lectura criticilor occidentali, care îl asociază unei alte categorii narative.

Totodată, scopul textului de față este de a urmări un caz de receptare, romanul *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian, în două orizonturi culturale distincte. Departe de orice intenție de inventariere a opiniilor critice sau de *close-reading*, analiza comparativă va avea în vedere aplicarea noilor metode de investigare a textului, prin *distant-reading* (nu ca studiu statistic, ci ca delimitare a contextelor geografice diferite în care romanul lui Sebastian a intrat), pentru a explica paradoxurile receptării: ignorarea romanului în spațiul românesc și entuziasmul produs în afară. Modul în care funcționează romanul în traducere, impactul asupra unei culturi cu alte mecanisme de lectură, autoritatea modelului critic și a judecății de valoare vor încerca să motiveze discrepanțele între preferințele canonului național și a celui transnațional. Cum „World literature nu e un canon prestabilit de texte, ci un mod de a citi"[8], voi delimita modul în care se articulează, în privința operei lui Sebastian, strategiile multiple de lectură.

Traducerea ca reinterpretare: *What gains in translation*?[9]

Receptarea lui Mihail Sebastian în spațiul românesc interbelic depinde, în mare parte, de conjunctura paradoxal favorabilă. Mai degrabă ignorat în conținutul său, romanul apărut în 1934, *De două mii de ani*, incită spiritul critic din pricina prefeței cu implicații politice grave semnate de Nae Ionescu. Pentru scurt timp în istoria receptării romanului, lectura aplicată ține cont și de alte criterii față de cele estetice. De altfel, scriitorul însuși e o figură aparte în peisajul literar românesc.

În ciuda originilor evreiești, Sebastian e redactor și apropiat al celor de la „Cuvântul", implicat îndeaproape în mișcările de dreapta din epocă[10]. Poziția ideologică dirijează, în această etapă, interpretarea. Discreditat de Eugen Lovinescu și, mai cu seamă, de G. Călinescu, care îl consideră „un autor prea puțin însemnat ca să merite o recenziune deosebită"[11], el este apreciat de Șerban Cioculescu sau Pompiliu Constantinescu încă din cronica de întâmpinare. Însă modalitatea în care textul lui Sebastian răspunde pretențiilor critice dă seama de formele de scriitură creditate de autoritatea în interpretare: „Ceea ce prețuiesc în acest roman este cu deosebire lipsa oricărei tendințe politice. Surprinzător, desigur, într-o carte cu un substrat atît de gingaș. De-aci și tragismul ei sobru, sinceritatea ei personală, luciditatea tristă și caracterul ei individualist"[12].

Observațiile lui Pompiliu Constantinescu scot cartea din contextul față de care ea reacționează. Criticul selectează drept criteriu valoric „apolitismul" romanului, suspendând dezbaterile din jurul substratului ideologic al cărții cu toate posibilitățile generate de acesta. Or, traducerile ulterioare modifică cu totul unghiul privirii critice. Tocmai valențele politice, chestiunile etice, sensibilitatea ideologică construiește originalitatea textului. În schimb, cealaltă modalitate de evitare a subiectului reiese din concentrarea analizei asupra formelor scriiturii sau prin selectarea unor conținuturi secundare: „*De două mii de ani* e un roman remarcabil, încărcat de viață și de idei, care lasă deschisă problema principală și anulează teza antiintelectualistă prin relevarea calității cardinale a autorului, care este însăși inteligența"[13]. Selectând o retorică generalistă („roman remarcabil", „problemă principală" etc.), Șerban Cioculescu caută alternative în discuțiile despre *De două mii de ani*, acolo unde analiza pretinsă de text încetează să mai fie una inocentă.

Apoi, în perioada comunistă, romanul iese din circuit, interpretarea lui fiind limitată la fragmente de text scurt, care nu dezbat sub nicio formă conținutul ideatic, periculos pentru siguranța sistemului politic. De altminteri, până în anii '90, când întregul context de receptare se modifică fundamental prin schimbarea mizelor de lectură și desființarea autorității autonomiei esteticului, Mihail Sebastian rămâne un scriitor cel mult de raftul al doilea. Aceste mutații produse odată cu căderea dictaturii delimitează două coordonate de analiză. O primă direcție continuă încercările din perioadele dinainte de integrare a fragmentelor critice despre roman în istoriile literare. Ceea ce remarcă, de pildă, Nicolae Manolescu în *Istoria Critică...* este tocmai implicarea politicului în analiza textului, el insistând asupra nevoii de a citi romanul exclusiv în valențele lui estetice: „Partea proastă este că, într-un sens ori altul, *Jurnalul* a fost, ca și romanul *De 2000 de ani*, citit mai mereu dincolo de calitatea lui de operă literară, ca document politic și moral, ca probă pentru antisemitismul răspândit în mediile intelectuale și scriitoricești din anii '30 ai secolului XX"[14].

În canonul național, Mihail Sebastian pierde teren prin modul în care este citit de către critici. O analiză altfel decât estetică nu face decât să afecteze interpretarea, în viziune manolesciană, integrând criterii străine într-o zonă a literarului. De fapt, Andrei Terian consideră că majoritatea operelor desființate de critica românească sunt cele care ies din paradigma esteticului: „În general, discursul critic și-a păstrat, până în clipa de față o anumită «infrastructură» monografică, care se legitimează, pe de o parte, prin ascendența cronicii literare ca formă de expresie, iar, pe de altă parte, prin dogma «autonomiei esteticului» ca principiu călăuzitor al investigației"[15]. De aceea, preferința pentru figura evreului în interbelic sau pentru formele de cenzură antisemite declanșate în România nu interesează mai deloc receptarea. Toate trimiterile la opera lui Sebastian nu sunt altceva decât niște monografii schițate, care identifică superficial conținutul real al textului, dar care îl cosmetizează prin apelul la formele scriiturii: „Principiul autonomiei esteticului conduce la excluderea sau, în orice caz, la marginalizarea nenumăratelor probleme de ordin social, politic, etnic, etic, economic, religios ș.a.m.d pe care le tematizează discursul literar pe considerentul că, nefiind direct implicate în esența «estetică» a operei, asemenea subiecte și valori constituie apanajul abordărilor extra-estetice, în special a hulitelor studii culturale"[16].

Cea de-a doua direcție remarcată în receptarea lui Mihail Sebastian de după '90 încearcă desființarea criteriului estetic în favoarea criteriului autenticității. Cum literatura de frontieră, memoriile, jurnalele, confesiunea, în principal, dobândește legitimitate după căderea comunismului, recuperarea romanului *De două mii de ani* în spațiul românesc se face în siajul adevărului istoric. În acest sens, volumul Martei Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu-Mihail Sebastian*, se deschide ca reacție față de cenzura constantă și față de falsificările și mistificările repetate aplicate în discursurile despre scriitori: „La sfârșitul anilor '30 și în timpul războiului, spre vinovăția noastră perpetuă, Sebastian a fost victima antisemitimului românesc de stat. Nu a fost o victimă inocentă, ci a fost victima și a foștilor lui complici. Asta nu ne scuză pe noi, pe români, pentru antisemitismul nostru, dar redimensionează mărturia lui Sebastian din *Jurnal*, aducând-o la o dimensiune subiectivă, ce trebuie privită cu precauție"[17]. Tot astfel, Mihai Iovănel aduce în discuție poziția lui Sebastian într-o nouă formă de selecție valorică. Denunțând tirania esteticului, acesta constată că „Mihail Sebastian este un autor canonic într-un canon care nu mai este cel estetic"[18].

De fapt, modul în care romanul și opera scriitorului, în genere, funcționează în traducere

confirmă ipoteza lui Iovănel: „Cel mai puternic conector global a rămas etica, în calitate nu atât de disciplină filologică aridă, cât în calitate de principiu politic prin care poate fi reclamată poziția de victimă în trecut și revendicată poziția centrală în prezent”[19]. După deschiderea granițelor naționale și după integrarea literaturii române într-un circuit universal, *De două mii de ani* și *Jurnalul* lui Mihail Sebastian anulează judecățile de valoare ale criticilor români. Tradus mai întâi în franceză, apoi în engleză, germană și spaniolă, dar și în alte limbi mai puțin accesibile cercetării din pricina barierelor lingvistice, romanul cunoaște succesul în librăriile străine, unde este vândut în tiraje masive și reeditat constant, cu precădere în spațiul anglo-saxon. Or, în logica lui Iovănel, succesul lui Sebastian în spațiul occidental provine și din nevoia de recunoaștere a strategiilor de retrocedare a unui loc în canon defavorizaților, de „despăgubire” literară a unor cazuri de nedreptate politică. De fapt, explicațiile sunt multiple. Cert este că, odată tradusă, opera lui Sebastian dobândește nuanțe nesesizate de critica românească și răspunde cu totul altfel orizonturilor de așteptare ale unor cititori care articulează diferit conținutul romanului.

De două mii de ani este tradus în limba franceză la doar câțiva ani după reeditarea lui în română. Tot astfel *Jurnalul* apare în 1998 în traducerea lui Alain Paruit la una dintre editurile prestigioase din Franța, *Stock*, și convinge încă de la publicare. Modul în care textul funcționează în traducere explică de ce, de pildă, o operă recunoscută drept canonică în literatura de origine, precum *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* sau *Ion*, nu face parte din literatura lumii, nu se integrează în paradigma *World literature*, pe când un roman deseori contestat, greu de clasificat și de poziționat în canon, precum cel prezent, sau un jurnal recuperat din inerția inflației memorialisticii de după ’90 intră în circuitul transațional. Mihail Sebastian reușește să demonstreze că în opera lui conținuturile sunt structurate pe nivele de semnificație, iar acelea selectate de criticii români nu sunt identice cu cele importante pentru publicul străin: „Într-o traducere cu adevărat reușită, rezultatul nu este pierderea unei viziuni originale nemediate, ci o subliniere a interacțiunii naturale și creative dintre text și cititor [...] Sensul literar își câștigă rezonanța deplină când e completat în acord cu imaginația și circumstanțele individuale ale cititorului”[20].

Formula lui Camil Petrescu răspunde, în spațiul francez, unor moduri de scriitura deja cunoscute, odată cu autenticismul lui Gide și Proust. Societatea tradițională descrisă în *Ion*, cu violențele puternice și tragismul implicit, nu spun nimic unei culturi prin excelență citadine. În schimb, *Jurnalul* lui Mihail Sebastian și narațiunea *Depuis deux mille ans* ilustrează realitatea unei experiențe istorice și culturale similare. Deprinși cu ororile comunismului din alte texte care au avut succes în Franța, romanul prezent vorbește despre reacțiile estului la o tiranie comună, nazismul.

De fapt, ceea ce descoperă occidentul în textul lui Sebastian este liantul istoric suspendat până acum de barierele impuse de două dictaturi aparent distincte. Receptarea favorabilă în spațiul literaturilor lumii descrie identificarea unor elemente recognoscibile (imaginea evreului într-un univers antisemit) în orizontul străin, necunoscut, îndepărtat prin asocierea exclusivă cu comunismul: „Vedem aici un om care se scufundă în suferință și se zbate ca un înotător în derivă, un om pe movilă în fața unei realități mai mult decât crude, rupt de oboseală, poate de boală, și totuși în picioare, un om victimă a delirului literar, indiferent că e vorba despre scriitură ori lectură, și salvat de acest delir; un om care șlefuiește totul, capabil însă de raționamente estetice și etice, înzestrat cu energie creatoare, avid de a alege când toate orizonturile se închid […] un om care își desface aripile pentru a scăpa din gaura infamă care e Bucureștiul”[21].

Deși prin traducere o operă încetează să mai fie exclusiv produsul unei singure culturi, contextul e esențial în înțelegerea textului[22]. În acest sens, asocierea lui Sebastian cu nume cunoscute din spațiul românesc în literatura franceză (precum Eugen Ionescu, Mircea Eliade sau Emil Cioran) și integrarea acestora ca personaje în roman sau ca identități în *Jurnal* sporesc interesul publicului străin. Grilele de lectură aplicate traducerilor nu sunt deloc similare celor inițiate de criticii români față de original. De multe ori cu valoare de document, romanul și jurnalul lui Sebastian deschid o perspectivă nouă asupra unor figuri apropiate, descoperite în ipostaze deloc confortabile: „Nu că antisemitismul lui Eliade sau al lui Cioran ar fi necunoscut (rău cunoscut, de fapt) de cititori, dar reactualizarea crudă în epoca noastră obsedată de problema puterii literaturii și a responsabilității politice schimbă forța reprezentării”[23].

În plus, identitatea lui Mihail Sebastian dobândește, și ea, semnificație prin traducere. Dubla apartenență prin originile evreiești și prin destinul românesc pusă în relație cu starea de exil permanent descrisă în literatura sa fac din acesta un caz de sensibilitate asociată de obicei altor spații culturale, obișnuite cu prezența evreului. Aparent paradoxal, dacă în spațiul francez receptarea este favorabilă, în spațiul german romanul este asociat unui gen suprasaturat, unei formule defazate, care nu reușește decât să insiste asupra unor *pattern*-uri deja depășite. În ciuda conținutului deloc nou pentru publicul german, opera lui Sebastian este acceptată drept mărturie a unei suferințe împărtășite. Culpabilizarea socială datorată antisemitismului e extinsă asupra unui orizont străin anterior de influențele naziste.

De departe, cel mai interesant caz de receptare

a scriiturii lui Mihail Sebastian îl reprezintă spațiul englez. Devine evident, așadar, că un text valoros pentru cultura națională nu coincide, prin traducere, unui transfer valoric în literaturile lumii. Tradus de curând de scriitorul irlandez Philip Ó Ceallaigh sub titlul *For Two Thousand Years*, romanul a depășit cu mult așteptările editoriale ca număr de exemplare vândute și a reușit să câștige imediat aprecierea publicului. Aceasta este prima carte a unui scriitor român apărută în colecția *Modern Classics* a Editurii Penguin, din care primele trei tiraje au fost epuizate la scurt timp după punerea ei în circulație. În termenii lui Pascale Casanova, intrarea lui Sebastian în literatura internațională contribuie la îmbunătățirea capitalului cultural[24], din moment ce în topul celor mai vândute cărți de ficțiune din librăriile Foyles, cartea ocupă a opta poziție, la distanță mică de scriitori recunoscuți în „Republica Mondială a Literelor"[25].

Într-un prim text de receptare, Paul Bailey apreciază teatralitatea personajului, ajutată de o tehnică narativă perfect configurată care ilustrează realitatea socială pe care autorul o descrie[26]. Printre puținii recenzeți care nu discută subiectul, el urmărește felul în care spațiul românesc și realitatea interbelică se integrează în opera lui Sebastian. Din acest punct de vedere, literatura lui e importantă în măsura în care apropie un orizont cultural străin. În schimb, Eileen Battersby mizează pe caracterul autobiografic al prozei, pe dimensiunea politică și pe valoarea de document ignorată în principal în critica românească. Dacă pentru Manolescu *De două mii de ani* e un roman mediocru pentru că discută aspecte culturale, politice, sociale sau de alt fel în detrimentul esteticului, în opinia publicului anglo-saxon, calitatea textului este deținută tocmai de această pluralitate semnificativă, de implicațiile diverse și de autenticitatea apropiată de forma jurnalieră: „Granița dintre ficțiune și autobiografie conversațională pur și simplu se dizolvă cu cât naratorul pătrunde mai adânc în înțelegerea calității de evreu și a povestirii, cu o viziune istorică retrospectivă, ce devine o meditație care se amplifică prin dialog și polemică"[27].

Totodată, Philip Ó Ceallaigh, în momentul în care selectează opera pentru traducere, îi atribuie calitate de document și stabilește ca centru de interes pentru un public străin tocmai mutarea în orizont nou, îndepărtat de realitatea nazistă și dependent de dictatura de stânga, a unei experiențe cunoscute. O literatură care nu discută traumele nazismului și problema evreilor, apropiată, mai degrabă, de spațiul occidental, ci pe cea a comunismului, pe care o preferă până la suprasaturație, e descoperită și prin lumea propusă de Sebastian: „Experiența a fost eliminată fizic. Și cu toate că asta s-a întâmplat doar în urmă cu câteva generații, amnezia e aproape completă. Totul se petrece ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ca și cum crima n-ar fi fost niciodată comisă. Astfel, reactualizând subiectul, sunt două aspecte care m-au interesat. Primul aspect reprezintă provocarea de a fi implicat în dezvăluirea istoriei cenzurate sau ignorate. Cel de-al doilea este acela de a investiga însăși natura amneziei"[28].

Traducerea în spaniolă imprimă noi valențe textului, care nu mai devine doar o mărturie a suferințelor pricinuite de antisemiți evreilor din România interbelică, ci chiar o radiografie a societății bucureștene care trăiește nazismul la intensități similare cu occidentul. Mai mult decât atât, spre deosebire de Al. Piru care apreciază personajul prin faptul că își recunoaște și își asumă tragic dubla identitate[29], Nicole Muchnik consideră că autenticitatea și forța personajului reies tocmai din felul în care își joacă ipostazele și falsifică trăirea unei identități pe care, în fond, o respinge: „Această poveste nu este o narațiune despre abuzurile antisemiților «obișnuiți» sau neobișnuiți, ci este cea despre rezistența unui om care se vede pus în rolul de victimă, într-o identitate pe care o respinge. Mai mult, trebuind să solidarizeze, să se camufleze în grupul de victime, evrei, în cazul de față, își pierde în parte individualitatea"[30].

Din nou, contextul în care funcționează personajul în original și în traducere sugerează nuanțele complet diferite în procesul de judecată estetică. Pe de o parte, Al. Piru, alături de Ov. S. Crohmălniceanu, caută să valorizeze personajul ca victimă socială, identificată, parțial, cu destinul biografic al scriitorului. Pe de altă parte, Nicole Muchnik mută la antipod centrul privirii critice și apreciază felul în care personajul rezistă presiunilor politice, denunțurilor sociale, considerând că tragismul provine tocmai din asumarea rolului de voce colectivă, de reprezentant al unui grup, cu care nu se suprapune.

De asemenea, aprecierile jurnalului lui Mihail Sebastian amplifică și mai mult distanța dintre canonul național și felul în care acesta răspunde circuitului transnațional construit prin traducere. În opinia criticilor de formație anglo-saxonă (Alice Kaplan, Arthur Miller sau Philipe Roth), el configurează atmosfera de dinainte de Holocaustul nazist, cu atât mai tragic cu cât pericolul provine din proximitatea cunoscută, dintre prieteni, dintre cunoștințe. Pentru critica românească, identitatea demascată a intelectualilor anilor '30, acuzele puternice și protestele necenzurate sunt interogate constant în autenticitatea lor. În viziunea ei, jurnalul e dependent de idea de adevăr, e o retrocedare veritabilă a unui trecut falsificat, în timp ce în receptarea declanșată prin traducere, jurnalul corespunde mărturisirii, confesiunii care conține *sine qua non* condiția veridicității.

Mutațiile canonului. Validitatea estetică în condițiile unui dublu canon

Dacă, în canonul românesc, opera lui Mihail

Sebastian nu ocupă neapărat primele poziții, validitatea estetică a textelor e recunoscută prin traducere. Or, ce revelanță mai au dezbaterile despre canon în acest context al fluctuațiilor valorice declanșate de intrarea unei opere în literatura lumii? Cu toate că teoreticienii *World literature* contestă construcțiile canonice, niciunul dintre ei nu anulează, pe deplin, judecata valorică și ierarhizările pe care acestea le declanșează. În ciuda reorientării privirii spre restul literaturii, Franco Moretti recunoaște supraviețuirea canonului dar, în termeni similari cu ai lui David Damrosch, admite faptul că în prezent acesta suferă mutații puternice.

De fapt, selecția canonului setează anumite standarde de clasificare a unei literaturi naționale printre literaturile lumii. După cum observă Pascale Casanova, canonul e o formă de justificare a autorității literare în cazul literaturilor „majore", de aceea el ține și de expresiile de putere imposibil de eliminat în concurența dintre culturi[31]. În realitate, existența canonului nu poate fi ignorată, atâta timp cât chiar și contestatarii acestuia o analizează în textele lor teoretice. Însă, mai importantă decât eliminarea canonului devine multiplicarea expresiilor lui, descentrarea canonului universal și segmentarea în mai multe nuclee valorice.

Astfel, Andrei Terian în *Critica de export* și David Damrosch în articolul *Hypercanon, contracanon, the shadow canon* observă că modul de funcționare a canonului în interiorul unei literaturi, cu strategii de lectură formate și cu un anumit mod de a selecta conținuturile, nu este niciodată identic cu felul în care literatura lumii apreciază operele pe care le integrează: „În cadrul fiecărui sistem cultural național există o literatură pentru consum propriu și o alta (sau în cazurile mai fericite altele) pentru export"[32]. Așadar, canonul construit de autoritatea critică națională nu coincide cu modul în care opera reacționează, în traducere, la lecturile publicului larg.

De altminteri, opera lui Mihail Sebastian antrenează opinii de cele mai multe ori contradictorii în spațiile culturale în care se integrează, în așa fel încât receptarea ei în traducere demonstrează întocmai modul de funcționare a „dublului canon"[33]. Cum în spațiul românesc canonul „nu se discută, el se face", iar romanul *De două mii de ani* nu e decât un experiment de scriitură ce renunță la criteriul estetic în favoarea implicațiilor ideologice, acesta iese din bornele literaturii de raftul întâi. Supus unor lecturi dezorientate, în care selecțiile se modifică în timp, de la lectura biografistă, la lectura estetică și, în cele din urmă, la cea autenticistă, textul nu reușește să convingă autoritatea critică.

De fapt, ceea ce asigură eșecul în interpretarea romanul este, paradoxal, tocmai ceea ce apreciază Terian în discuțiile sale despre canonicitate – multiplicarea straturilor de semnificații și a lecturilor posibile. Însă o analiză limitată la criteriile estetice, care nu ține cont de substratul ideologic, de nuanțele politice, de elementele contextuale ce descriu, în fond, o realitate și un mod de viață tradus literar, nu reușește să aprecieze un roman care le conține. Încercările de recuperare a romanului și a jurnalului lui Mihail Sebastian de după '90 schimbă unghiul din care e privită opera, dar nu modifică ierarhiile.

În schimb, cititorul din afara granițelor nu caută în roman demonstrații estetice, ci apreciază textul pentru modul în care subiectul, acțiunea și contextul în care aceasta e situată, reconfigurează un orizont străin. Întrucât, în genere, narațiunile și memoriile ce vin dispre literatura română vorbesc despre traumele comunismului, opera lui Mihail Sebastian selectează un conținut aparte, compatibil și recognoscibil în cultura Vestului. El actualizează un alt mod de a comunica cu o cultură prin excelență a Estului, în care se observă că și politica de dreapta a marcat puternic societatea și, mai mult decât atât, a modificat fundamental identități. Un evreu scos din lagărele de concentrare tipice, care descrie o experiență similară într-un univers îndepărtat aparent de autoritatea nazistă, repune literatura română în zona de interes a occidentului. Romanul și jurnalul reușesc să schimbe perspectiva asupra realității sociale, politice și culturale a unui spațiu asociat imediat ideologiei de stânga.

Concluzii

Interesant în perioada interbelică pentru dezbaterile pe care le declanșează, recuperat după '90 pe considerente care țin, din nou, de implicațiile ideologice și biografice apreciate și în afară, Mihail Sebastian continuă să fie incompatibil cu cerințele unui canon „estetic". De altminteri, tradus în limbile de circulație europeană, opera acestuia demonstrează diferențele de intepretare și imposibilitatea traducerii canonului național într-o formă transnațională de canonicitate. Scriitura funcționează ca modalitate de investigare a unei culturi străine, a unei realități a Estului greu accesibile altfel decât prin niște *pattern*-uri recognoscibile. Așadar, în timp ce pentru Eugen Lovinescu, *De două mii de ani* nu e decât un roman ideologic care „îmbrățișează mai mult decât poate strânge"[34], același conținut implicat în direcțiile de dreapta răspunde pentru John Banville și pentru literatura mondială unor cerințe de recunoaștere.

În circuit transnațional, mai presus de orice considerente valorice și de situarea în interiorul sau în afara canonului, opera lui Mihail Sebastian contează prin sensibilitatea momentului pe care îl interoghează, prin individualizarea trăirii traumei unei colectivități, prin răspunsul exilatului, care, aflat în lumea românească, resimte cu alte intensități renegarea și stigmatul. În timp ce criticii români se întreabă care este locul lui Mihail Sebastian în istoria

literaturii naționale, dacă proza lui e una autenticistă sau dacă falsifică trăirea și experiența doar pentru a incita dezbaterile din epocă, recunoașterea scriitorului în afara granițelor provine din modul în care textele pun la bătaie o altfel de imagine a României.

Succesul romanului *De două mii de ani*, urmat de cel al *Jurnalului* lui Mihail Sebastian, e explicat de recunoașterea unei experiențe tragice comune, dar mutate într-un spațiu inaccesibil, oarecum exotic, deloc asociat anterior antisemitismului. Apoi, rediscutarea problematicii în jurul unor figuri cu carieră internațională, Cioran, Ionescu sau Eliade, devine importantă pentru spațiul internațional. Felul în care autorul asumă o postură de dreapta, când identitatea lui evreiască e pusă în pericol de opțiunile politice, dar și trăirea ideologică a intelectualilor unei epoci precum cea descrisă în roman și în jurnal fac ca literatura lumii să îl recunoască pe Sebastian altfel decât o face critica autohtonă. *Pattern*-urile pe care se construiesc romanele și care relaționează cu orizontul cultural străin sunt rediscutate, în manieră subversivă, de către un scriitor unic până și prin paradoxul identitar care îl fac un personaj excentric în literatura lumii: evreul ce pactizează cu ideologia de extremă dreaptă.

Note:

1. Vezi Pascale Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, traducere de Cristina Bîzu, București, Ed. Curtea Veche, 2007, p. 24.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*.
4. Vezi Franco Moretti, *The Slaughterhouse of Literature*, în „Modern Language Quaterly", 2000, p. 21.
5. David Damrosch, *Comparative Literature in the Age of Globalization*, The Johns Hopkins University Press, 2006, p. 26.
6. David Damrosch, *How to read world literature*, Wiley-Blackwell Publishing, 2009, p. 74.
7. Vezi Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, context, ideologii*, București, Muzeul Literaturii Române, 2013, p. 22.
8. David Damrosch, *op. cit.*, p. 24.
9. Întrebarea din titlu repetă termenii lui David Damrosch, *What gains in translation*, pentru a ilustra relevanța traducerii în interpretarea unui text și, mai ales, modificarea textului odată cu reintegrarea într-un nou context de receptare.
10. Cood. Ion Pop, *Dicționar analitic de opere literare românești*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 220.
11. G. Călinescu, *Un autor prea puțin însemnat*, în „Adevărul literar și artistic", nr. 658, 1933, p. 8.
12.Pompiliu Constantinescu, *Sobra și demnaconfesiune a unei sensibilități ultragiate*, în „Vremea", an VII, nr. 347, 1934, p. 12.
13. Șerban Cioculescu, *Realitatea interferenței dintre om și loc*, în „Revista Fundațiilor Regale", an I, nr. 10, 1934, p. 4.
14. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Pitești, Ed. Paralela 45, 2008, p. 646.
15. Andrei Terian, *op. cit.*, p. 19.
16. *Ibidem*.
17. Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu-Mihail Sebastian*, București, Ed. Polirom, 2010, p. 269.
18. Mihai Iovănel, *Mihail Sebastian: o monografie ideologică*, București, Ed. Cartea Românească, 2012, p. 21.
19.*I bidem.*
20. David Damrosch, *op. cit.*, p. 292: „In an excellent translation, the result is not the loss of an unmediated original vision but instead a heightening of the naturally creative interaction of reader and text […] Literary meaning gains its full resonance when it is completed according to the reader's individual imagination and circumstances".
21. Kovacs Laurand, *Littérature étrangère*, dans „La Croix": „On y voit un homme s'enfoncer dans la souffrance et se débattre comme un nageur en perdition, un homme en butte à une réalité plus que cruelle, écrasé de fatigue, de maladie peut-être, et cependant debout, un homme en proie au délire littéraire, qu'il s'agisse d'écriture ou de lecture, et sauvé par ce délire ; un homme que tout lamine et rétrécit, capable cependant d'un jugement esthétique et éthique, doué d'énergie créatrice, avide de choisir quand tous les horizons se ferment;[…] un homme qui déploie ses ailes pour échapper au trou infâme qu'est Bucarest".
22. Vezi David Damrosch, *op. cit.*, p. 295.
23. *** Rezumat de prezentare, Edition Les doigts dans la prose: „Non pas que l'antisémitisme d'Eliade ou de Cioran soit inconnu (méconnu vraisemblablement) des lecteurs, mais sa réactualisation crue dans notre époque exacerbée par la question des pouvoirs de la littérature et de la responsabilité politique en décuple la puissance d'incarnation, même décalée".
24. Pascale Casanova, *op. cit.*, p. 23.
25. *Ibidem.*
26. Paul Bailey, 'I *am ashamed to be sad': the remarkable story of a Jewish student in 1920s Romania*, in „The Guardian", 2016, p.1.
27. Eileen Battersby, *Review: For Two Thousand Years by Mihail Sebastian, translated by Philip Ó Ceallaigh*, p.1: „The line between fiction and conversational autobiography simply dissolves as the narrator delves ever deeper into his understanding of Jewishness and the novel, with historical hindsight, becomes a meditation increasingly interspersed with dialogue and astute polemic".
28. Alexandra Niculescu, *Interviu cu Philip Ó Ceallaigh*, în „Revista de povestiri", 2016, p. 1: „The experience has been physically eliminated. And though this only occurred several generations ago, the amnesia is almost complete. It is as though it never happened, as though the crime was never committed. And so, researching this subject, there are two

aspects that interest me. The first is the challenge of being active in revealing a history that is buried or ignored. The second is interrogating the nature of the amnesia itself".

29. Vezi Al. Piru, *Istoria literaturii române de la început până azi*, București, Ed. Univers, 1981, p. 464.

30. Nicole Muchnik, *Feliz como un judío en Rumanía*, în „Revista de Libros", p. 1: „Esta novela no es la narración de abusos antisemitas «ordinarios» o extraordinarios, sino la de la resistencia de un ser humano a verse confinado en el papel de víctima, en una identidad que rechaza. Aún más: a tener que solidarizarse, a fundirse entre el grupo de víctimas, judíos en este caso, y perder así parte de su individualidad".

31. Vezi Pascale Casanova, *op. cit.*, p. 64.

32. Andrei Terian, *op. cit.*, p. 21.

33. Vezi *ibidem.*

34. Eugen Lovinescu, *Scrieri*, vol VI, București, Ed. Minerva, 1975, p. 268.

Bibliography:

Bailey, Paul, *'I am ashamed to be sad': the remarkable story of a Jewish student in 1920s Romania*, în „The Guardian", consultat la 03.02.2017 [https://www.theguardian.com/books/2016/mar/19/mihail-sebastian-two-thousand-years-nazism-europe].

Battersby, Eileen, *Review: For Two Thousand Years by Mihail Sebastian*, în „The Irish Times", consultat la 03.02.2017 [http://www.irishtimes.com/culture/books/review-for-two-thousand-years-by-mihail-sebastian-translated-by-philip-%C3%B3-ceallaigh-1.2548608].

Banville, John, *Surrounded by Jew-Haters*, în „New York Review of Books", consultat la 03.02.2017 [http://www.nybooks.com/articles/2016/05/26/surrounded-by-jew-haters/].

Casanova, Pascale, *Republica Mondială a Literelor / The World Republic Of Letters*, traducere de Cristina Bîzu, București, Ed. Curtea Veche, 2007.

Călinescu, G., *Un autor prea puțin însemnat / A Less Important Author*, în „Adevărul literar și artistic", nr. 658, 1933.

Cioculescu, Șerban, *Realitatea interferenței dintre om și loc / The Reality Of The Interference Between Man And Place,* în „Revista Fundațiilor Regale", an I, nr. 10, 1934.

Constantinescu, Pompiliu, *Sobra și demna confesiune a unei sensibilități ultragiate / The Sober And The Respectable Confession Of An Ultra-sensitive Sensitivity*, în „Vremea", an VII, nr. 347, 1934.

Crohmălniceanu, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale / The Romanian Literature Between The Two World Wars*, București, Ed. Minerva, 1972

Damrosch, David, „World Literature in Postcanonical, Hypercanonical Age", în *Comparative Literature in the Age of Globalization*, The Johns Hopkins University Press, 2006.

Damrosch, David, *How to read world literature*, Wiley-Blackwell Publishing, 2009.

Iovănel, Mihai, *Mihail Sebastian: o monografie ideologică / Mihail Sebastian: An Ideological Monograph*, București, Ed. Cartea Românească, 2012.

Kovacs, Laurand, *Littérature étrangère / Foreign Literature*, în „La Croix", consultat la 03.02.2017 [http://www.la-croix.com/Archives/1999-01-09/Litterature-etrangere-_NP_-1999-01-09-466465].

Lovinescu, Eugen, *Scrieri / Works*, vol VI, București, Ed. Minerva, 1975.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, / The Critical History of Romanian Literature, Pitești, Ed. Paralela 45, 2008.

Mihaely, Gil, *L'homme qui pensait qu'il était Roumain. Le Journal de Mihail Sebastian / The Man Who Thought He Was A Romanian. The Journal of Mihail Sebastian*, în „Le Causeur", 2007, consultat la 03.02.2017 [http://www.causeur.fr/l-homme-qui-pensait-qu-il-etait-roumain-15.html].

Moretti, Franco, *Conjectures on World Literature*, în „New Left Review", January February 2000.

Moretti, Franco, *The Slaughterhouse of Literature*, în „Modern Language Quaterly", March, 2000.

Muchnik, Nicole, *Feliz como un judío en Rumanía / Happy As A Juif In Romania*, în „Revista de Libros", consultat la 03.02.2017: [http://www.revistadelibros.com/articulo_imprimible.php?art=4519&t=articulos].

Niculescu, Alexandra, *Interviu cu traducătorul Philip Ó Ceallaigh / Interview With The Translator Philip Ó Ceallaigh* în „Revista cu povești", consultat la 03.02.2017 [http://www.revistadepovestiri.ro/interviu-cu-philip-o-ceallaigh/].

Petreu, Marta, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu-Mihail Sebastian / The Devil And His Disciple: Nae Ionescu-Mihail Sebastian*, București, Ed. Polirom, 2010.

Piru, Al., *Istoria literaturii române de la început până azi / The History Of Romanian Literature From Beginning Until Today*, București, Ed. Univers, 1981Terian, Andrei, *Critica de export. Teorii, context, ideologii*, București, Muzeul Literaturii Române, 2013.

Vidal Folch, Ignacio, *Mapa de una época convulsa*, în „ElPais", consultat la 03.02.2017 [http://elpais.com/diario/2003/04/12/babelia/1050104356_850215.html].

*** coord. Pop, Ion, *Dicționar analitic de opere literare românești*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007.